

تحلیل سناریوهای دفاع و توسعه پایدار اقتصادی کشور در شرایط تحریم

سهیل امامیان^۱

صالح ویسی^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۱/۳۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۲/۱۱

چکیده

باتوجه به شرایط سیاسی کشور و تأثیر تحریم‌ها بر توسعه اقتصادی و همچنین استفاده ابرقدرت‌ها از تحریم‌ها به‌منظور پیشبرد اهداف سیاسی و منافع خود که باعث تحت تأثیر قراردادن توسعه اقتصادی کشورهای تحریم‌شده می‌شوند، برنامه‌ریزی برای توسعه اقتصادی در وضعیت تحریم ضروری است. این تحقیق با استفاده از روش تحلیل تأثیرات متقابل بعد از تشریح وضعیت کنونی منطقه و جهان با استفاده از نظر نخبگان (۳۱ نخبه به روش کفایت نخبگانی انتخاب شده است). عوامل اثرگذار را بر تحریم‌ها و توسعه کشور در زمان تحریم شناسایی و سپس از طریق ماتریس تحلیل تأثیرات متقابل و نرم افزار میک میک عوامل کلیدی را استخراج خواهد کرد. در مرحله بعد توسط نرم‌افزار سناریو ویزارد موارد سناریو‌ها را شناسایی و به تدوین سناریو‌ها پرداخت و تحلیلی بر سناریوهای توسعه پایدار اقتصادی کشور، باتوجه به تحریم‌ها ارائه کرد. یافته‌های اصلی پژوهش نیز هشت عامل تنظیم‌کننده بود که با تلفیق عدم قطعیت‌های آن‌ها سه سناریوی مختلف به‌دست خواهد آمد که با سرمایه‌گذاری روی آنها عامل سناریوی شکوفایی اقتصادی رقم خواهد خورد.

کلید واژه‌ها: تحریم، سناریو، وضعیت تحریم، توسعه پایدار، الزامات اقتصاد مقاومتی، اقتصاد کشور و وضعیت تحریم.

emamyian@yahoo.com

۱. استادیار دانشگاه جامع امام حسین(ع)، تهران، ایران

veisisaleh@ihu.ac.ir

۲. نویسنده مسئول: دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه جامع امام حسین(ع)، تهران، ایران

مقدمه

امروزه فقط تعداد انگشت شماری از دولت‌ها، شرکت‌ها، سازمان‌ها و... از عملکرد خود در محیط‌های مملو از آشفتگی و تلاطم کسب و کار راضی هستند. تغییرات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فناوری و... هر روز زندگی انسان‌ها را دستخوش تغییرات بنیادین و بسیار سریع می‌سازد. این تغییرات هر روزه سبب شده است که انسان، نیازی دائمی برای تغییر وضعیت خود در راستای همسوس شدن با تغییرات بیرونی و انطباق یافتن با این تغییرات احساس کند. در دوره‌های گذشته، روش‌های برنامه‌ریزی سنتی که بیشتر بر پایه پیش‌بینی‌های قطعی استوار بود، شاید در بازه زمانی کوتاه و معینی موفق بود؛ ولی دیر یا زود با ظهور رویدادهای پیش‌بینی نشده و غافلگیرکننده، ناتوانی راهبردهای طراحی شده بر اساس این گونه پیش‌بینی‌ها برای دستیابی به اهداف سازمانی آشکار شد. در چنین شرایطی که پیش‌بینی و تصویرکردن روند، سعی بر نادیده گرفتن عدم قطعیت‌ها و تنها ارائه پیش‌بینی را برای مدیران دارد به شیوه‌ای نیاز است که عملاً مدیران را با چشم‌اندازهای متفاوت از آینده روبه‌رو سازد. یکی از این تغییرات سیاسی که دولتها با آن روبه‌رو هستند، تحریم‌ها است (سمیعی نصب، ۱۳۹۴).

تحریم‌ها صرف‌نظر از موفقیت و شکست در دستیابی به هدف غایی بر بخش‌ها مختلف اقتصادی همچون توسعه، تجارت، سرمایه‌گذاری، اشتغال و رشد اقتصادی تأثیرگذار است؛ بنابراین، برای سیاست‌گذاری‌های دقیق در این حوزه‌ها لازم است در کنار راه‌های اثرگذاری، میزان اثرگذاری تحریم بر این بخش‌ها تا حد امکان مورد ارزیابی قرار گیرد و راهکارهای رسیدن به توسعه در شرایط تحریم طراحی و تدوین شود (گرشاسبی، ۱۳۹۵).

تحلیل سناریوهای توسعه اقتصادی کشور در برابر تحریم، مهمترین هدف این مطالعه است. کشور انگلستان قبل از وقوع انقلاب اسلامی، در واکنش به انتخاب دکتر مصدق به نخست‌وزیری به کمک شورای امنیت به صدور اولین قطعنامه علیه ایران اقدام کرد.

عمده تحریم‌ها علیه ایران پس از وقوع انقلاب ۵۷، بعد از اشغال سفارت امریکا در تهران شکل گرفت و در پی چالش بر سر برنامه هسته‌ای ایران شدت بیشتری گرفت. برنامه اتمی ایران از سال ۸۵ و به دنبال ارجاع پرونده این کشور از آژانس بین‌المللی انرژی اتمی به شورای امنیت با تحریم‌های مختلفی روبه‌رو شد. تحریم‌های ایران را از نظر تحریم‌کنندگان می‌توان به دو دسته کلی تقسیم‌بندی کرد (دیندارلو، ۱۳۹۹):

۱. تحریم‌های چندجانبه^۱، مانند تحریم‌های شورای امنیت سازمان ملل، تحریم‌های اتحادیه اروپا
۲. تحریم‌های تک‌جانبه^۲ از سوی کشورهای مختلف مانند آمریکا و تحریم‌های کنگره این کشور
یکی از موارد علیه ایران که همواره توسط رؤسای جمهوری آمریکا مطرح و در سخنان ایشان
متبلور بوده است، گزینه تحریم این کشور علیه انقلاب اسلامی است.

عصر پرچالش کنونی که برای جمهوری اسلامی ایران، تحریم‌های و دشواری‌های فراوان و ویژه‌ای
را یدک می‌کشد، نظام اقتصادی کشور را لاجرم به اتخاذ نظام اقتصاد متناسبی با این تحولات و
چالش‌های خاص فرا می‌خواند. در واقع، حیات نظام اقتصادی کشور در گرو مقاومتی علیه آماج حملات
اقتصادی و سیاسی بیرونی و شوک‌ها و تهدیدات داخلی است که علاوه بر کارآمدی در اداره جامعه،
بتواند حضور فعال جمهوری اسلامی ایران را به‌عنوان الگو و الهام‌بخش در تحولات جهان فراهم سازد.
جمهوری اسلامی ایران از جمله کشورهایی است که در سه دهه اخیر بیشترین و گسترده‌ترین تحریم‌ها
را متحمل شده است. تحریم اقتصادی، شرایط کشور را در وضعیتی قرار می‌دهد که با اغلب فرض‌های
اساسی علم اقتصاد در تناقض است. حرکت آزادانه سرمایه برای کسب سود بیشتر در شرایطی که
کشوری در تحریم قرار دارد، فارغ از معنای عملی و قدرت سیاست‌گذاری است. اعمال سیاست‌های
تشویقی برای جذب سرمایه‌های خارجی در دوران تحریم موفق نخواهد بود. اعمال سیاست‌های ارزی
برای مدیریت تجارت خارجی کشور تحت تأثیر شرایط تحریم کاملاً متفاوت است. سیاست‌های کلان
اقتصادی برای کشوری که امکان تحریم شدن اقتصادی را همواره دارد، متفاوت با کشوری است که
دچار این تهدید نیست. کشورهای تحریم‌شونده به سیاست‌های خوداتکایی و خودکفایی درونزا نیاز
دارند. عموماً تولید دانش اقتصادی مبتنی بر شرایط تحریم برای اداره کشورهای تحریم‌شده بسیار
ضروری است. تبیین اقتصاد تحریم‌نیازی جهانی است که می‌تواند در شرایط معادلات سیاسی و
اقتصادی جهان نقش‌آفرین باشد (میرزاخانی، ۱۳۹۱).

با توجه به وضعیت موجود و سیاست‌های حاکم بر کاخ سفید، نباید انتظار رفع تحریم‌ها و یا کاهش
محسوس آنها را داشت؛ بلکه باید اقتصاد کشور را برای رویارویی با آن آماده ساخت. در زمان تحریم،
شرکت‌های مختلف بین‌المللی برای سرمایه‌گذاری در ایران یا شرکت‌های مختلف ایرانی برای
سرمایه‌گذاری بین‌المللی دچار مشکلات زیادی شده‌اند. از طرفی در صورت سرمایه‌گذاری با فشارها و
تحریم‌های آمریکا و دیگر کشورهای تحریم‌کننده روبه‌رو خواهند شد و از طرفی نیز مایل نیستند سود

1. Multilateral sanction
2. Unilateral sanction

سرمایه‌گذاری در ایران و حوزه بین‌الملل را از دست بدهند. هم‌چنین چون پیش‌نیاز توسعه کشور، توسعه همه بخشها و شرکت‌ها و هلدینگ‌های کشور است و دولت‌ها نیز برای توسعه و برای بقا در شرایط سیاسی خاس نیاز به کاهش یا خنثی‌سازی اثر تحریم‌ها دارند، برای رویارویی با تحریم‌های جدید، گزینه‌های زیادی پیش روی دولت‌ها نیست و لازم است راه‌های ممکن برای مقابله با چنین تحریم‌هایی مورد بررسی قرار گیرد. در این تحقیق به برخی از طرح‌های پیش روی کشور در دوران تحریم پرداخته شده است. هم‌چنین این تحقیق، راهکارهای بی‌اثر کردن یا کاهش تأثیرات تحریم را شناسایی می‌کند و مورد بررسی قرار می‌دهد. با توجه به وضعیت موجود و ایدئولوژی‌های حاکم بر جمهوری اسلامی ایران و ماهیت و ایدئولوژی کشورهای تحریم‌کننده، مسئله اصلی تحقیق برداشتن تحریم نیست؛ بلکه مسئله اصلی در این تحقیق، خنثی‌سازی یا بی‌اثر کردن تحریم‌ها از طریق ارائه الگوی دفاع و توسعه مبتنی بر رویکرد سناریونویسی برای کشور است. هم‌چنین مهمترین نسخه پیش روی دولت در رویارویی با تحریم‌ها، اقتصاد مقاومتی است که یکی از چرایی‌های پرداختن به موضوع تحقیق، پررنگ کردن و تبیین نقش اقتصاد مقاومتی در الگوی توسعه پایدار کشور است. اقتصاد مقاومتی می‌تواند یکی از سناریوهای تدوین شده باشد که در تدوین بقیه سناریوها نیز به‌عنوان متغیر اساسی و کلیدی مطرح باشد. در واقع اقتصاد مقاومتی در وضعیت سیاسی خاص هم به‌عنوان پیش‌نیاز توسعه می‌تواند مطرح باشد و هم راه کاهش و خنثی‌سازی اثر تحریم از مسیر اقتصاد مقاومتی می‌گذرد. همان‌طور که بتن ساخته شده می‌تواند در مقابل درجه‌های فشار مختلفی بسته به مقاومت بتن مقاومت کند در حوزه اقتصادی نیز هر چه ابعاد مختلف اقتصاد مقاومتی به اجرا در بیاید و اقتصاد مقاومتر باشد در مقابل انواع فشارهای اقتصادی و تحریم‌ها مقاومت بیشتری خواهد کرد؛ بنابراین کشورها برای توسعه همه‌جانبه خود در زمان پیشرفت برای خنثی‌سازی اثر تحریم‌ها به‌منظور بومی‌سازی قسمت‌های مختلف‌شان با تکیه بر اقتصاد مقاومتی برای استفاده از اقتصاد مقاومتی در خنثی‌سازی تحریم‌ها برای پیش‌بینی آینده‌های بدیل در زمینه تحریم‌ها و برای نگاشتن سناریوهای ممکن در این زمینه نیاز دارند که به‌منظور توسعه پایدار خود در رویارویی با تحریم‌ها به تحلیل انواع سناریوها بپردازند.

سؤال اصلی مقاله این است: «توسعه پایدار اقتصادی کشور در شرایط تحریم چگونه است؟»

هدف اصلی مقاله با توجه به عنوان، کاهش اثر تحریم‌ها و هم‌چنین بی‌اثر کردن آن به‌منظور رسیدن

به توسعه پایدار اقتصادی خواهد بود.

- یکی از راه‌های داشتن اقتصاد و توسعه پایدار و عدم وابستگی به بیرون، اتکا به توان و ظرفیت

داخل کشور است. با توجه به وضع سیاسی کشور که راه‌های کسب و کار بین‌المللی محدودی برای

توسعه وجود دارد، یکی از مهمترین سناریوهای پیش رو برای خنثی سازی و بی اثر کردن تحریم می تواند الزامات اقتصاد مقاومتی باشد. از این رو هدف بعدی در این تحقیق، تبیین نقش اقتصاد مقاومتی در سناریوهای پیش روی توسعه پایدار اقتصادی کشور خواهد بود.

- تحریم ها همواره ابزاری در دست قدرت های جهانی به منظور تحت فشار قرار دادن ملت ها برای تسلیم و یا تغییر رفتار بوده است که عمدتاً هم ظالمانه بوده و به روشی برای تحمیل خواسته ها بر ملت ها تبدیل شده است؛ بنابراین ایجاد سناریوهای مختلف برای ملت ها به منظور بی اثر کردن یا کاهش تأثیر تحریم می تواند به عنوان الگویی در اختیار همه کشورها قرار بگیرد و از این نظر قدرتهای جهانی را در ایجاد فشار و تحمیل بر ملت ها خلع ید کند.

ادبیات نظری تحقیق

پیشگویی اساساً به آینده به صورت محتوم می نگرد و قطعیت را در رویکرد خود پذیرفته و ابراز می کند. در پیش گویی آینده موضوعی بسته و قطعی است و انسان را به حالت انفرادی گرایش می دهد؛ اما آینده پژوهی بر پایه عقلانیت و علم و دانش روز استوار است و با قطعیت هیچ چیزی را پیش بینی نمی کند؛ بلکه آینده های گوناگون و متفاوتی را برای هر موضوع متصور می شود. آینده پژوهی فعالیتی مستمر و دوره ای و دارای افق زمانی مورد مطالعه بلندمدت است. آینده پژوهی ابزار انتقال دانش ضمنی و چسبنده ای است که نزد افراد انحصار شده است. یکی از روش های آینده پژوهی، سناریونویسی است که در ذیل توضیح آن آورده شده است.

سناریو نویسی: فرهنگ لغت سناریو را طرح کلی وضعیت طبیعی و یا مورد انتظار حوادث می داند؛ در تعریف تخصصی تر می توان گفت سناریو داستانی توصیفی از بدیل های موجه است که به بخش خاصی از آینده نظر دارد. سناریو، چهره آینده است؛ پیشگویی نیست. هدف سناریوسازی، گسترش تفکر در مورد آینده و عریضتر کردن طیف جانشین هایی است که می تواند مورد نظر ما باشد (اسکندری، ۱۳۹۸).

درباره تحریم و انواع آن در مقدمه مقاله توضیحات مختصری آورده شده است. تعریف تحریم نیز به این شرح است: تحریم به مجموعه اقداماتی از سوی قدرت های جهانی گفته می شود که در جهت مجازات حکومت ها یا وادار کردن آنها به انجام دادن یا انجام ندادن عملی به کار گرفته می شود (نوع تحریمی که گریبان ایران را گرفته، چیست؟ بی بی سی فارسی).

- مقام معظم رهبری درباره تحریمها و برجام فرموده‌اند: مسئول اروپایی می‌گوید اگر برجام نبود، حتما جنگ بود؛ دروغ محض! چرا می‌گوید جنگ؟ برای اینکه ذهن ما برود به جنگ؛ اما جنگ واقعی چیز دیگر است. جنگ واقعی جنگ اقتصادی است. جنگ واقعی جنگ تحریم است. جنگ واقعی گرفتن عرصه‌های کار و فعالیت و فناوری در کشور است (بیانات در دیدار با مردم تبریز، ۱۳۹۵).

- با توجه به رهنمودهای مقام معظم رهبری توجه به مبحث اقتصاد مقاومتی و کاهش اثر تحریمها ضروری به نظر می‌رسد. بنا به تعریف برخی از اقتصاددانان از اقتصاد مقاومتی، این نوع اقتصاد معمولاً در رویارویی و تقابل با اقتصاد وابسته و مصرف‌کننده کشور قرار می‌گیرد که منفعل نیست و در مقابل اهداف اقتصادی سلطه، ایستادگی و در تغییر ساختارهای اقتصادی موجود و بومی‌سازی آن بر اساس جهان‌بینی و اهداف سعی می‌کند. برای تداوم این نوع اقتصاد، باید هرچه بیشتر به سمت محدود کردن استفاده از منابع نفتی و رهایی از اتکای اقتصاد کشور به این منابع حرکت و توجه کرد که اقتصاد مقاومتی در وضعیتی معنا پیدا می‌کند که جنگی باشد و در برابر جنگ اقتصادی و هم‌چنین جنگ نرم دشمن است که اقتصاد مقاومتی معنا پیدا می‌کند (افشاری، ۱۳۹۳).

الزامات اقتصاد مقاومتی: در این تحقیق برای عوامل کلیدی به‌جای استفاده از لفظ اقتصاد مقاومتی از الزامات آن نظیر «مردمی کردن اقتصاد، تولید، ایجاد اشتغال، توسعه شرکتهای دانش‌بنیان و...» استفاده شده است.

با توجه به این تعاریف، هدف تحقیق رسیدن به توسعه پایدار اقتصادی از روش سناریونویسی به کمک الزامات اقتصاد مقاومتی در حالت تحریم است.

توسعه پایدار: توسعه پایدار فرایندی است که آینده‌ای مطلوب را برای جوامع بشری متصور می‌شود که در آن شرایط زندگی و استفاده از منابع بدون آسیب‌رساندن به یکپارچگی، زیبایی و ثبات نظام‌های حیاتی، نیازهای انسان را برطرف می‌سازد (آلدو لئوپولد^۱، ۱۹۴۹).

پیشینه تحقیق

با تحقیق و مطالعه درباره موضوع مشخص شد که تعداد زیادی تحقیق در این زمینه در گذشته انجام شده است که تعداد اندکی از آنها بر سناریونویسی مبتنی است. تعدادی کتاب، پایان‌نامه و مقاله مشابه تا کنون تدوین شده که خلاصه چند تحقیق در ذیل آورده شده است:

1. Aldo Leopold

به‌عنوان نمونه در زمینه سناریونگاری در تحقیقات خارجی، پیرواک^۱، سناریوپرداز شرکت نفتی شل با تدوین سناریوهایی پیش‌بینی کرده بود که کشورهای حوزه خلیج فارس در اوپک در مقابله با رژیم صهیونیستی بهای نفت را افزایش خواهند داد و بدین ترتیب با پیش‌بینی آینده‌های بدیل، شرکت شل را در مقابل این عدم قطعیت‌ها بهینه کرده و باعث پیشرفت این شرکت شده بود (علیزاده و ناظمی، ۱۳۹۵).

در حوزه داخلی نیز تحقیقات زیادی انجام شده است؛ به‌عنوان نمونه سیده نساء کمالیان و نرگس جهان‌دیده الزامات اقتصاد مقاومتی را به‌منظور اجرای الگوی پیشرفت در شرایط تحریم بررسی کرده‌اند. در این مقاله عنوان شد که تحریم‌ها امکان تبدیل شدن به یکی از قوت‌ها و موارد پیش‌برنده اقتصاد را از طریق ایجاد فرصتی برای فعال شدن نیروها و ظرفیت‌های داخلی دارد. در این تحقیق الزامات اقتصادی که به‌منظور توسعه باید مورد توجه دولتمردان قرار بگیرد به این صورت عنوان شد. «شفاف سازی اقتصاد و جلوگیری از عوامل فسادزای پولی، تجاری و ارزی، رشد بهره‌وری، اصلاح و تقویت همه‌جانبه نظام مالی کشور، افزایش سهم سرمایه انسانی و شناسایی کانون‌های آسیب‌پذیر در اقتصاد ایران».

ریچارد نفیو^۲ مسئول طراحی تحریم‌ها علیه ایران نیز کتابی با عنوان «هنر تحریم‌ها، نگاهی از درون میدان» در سال ۱۳۹۷ نوشت و در آن به تشریح چارچوب فکری و عملی خود در طراحی تحریم‌ها علیه ایران با هدف افزایش حداکثری تأثیر موفقیت آن‌ها پرداخت. نویسنده در این کتاب به بیان نوع نگاه خود به تحریم‌ها از دیدگاه دوگانه «درد/استقامت» می‌پردازد. نتیجه کلی کتاب می‌تواند این باشد که اولاً تحریم‌گذار، آن را ابزار اصلی و ثابت در جعبه ابزار تعامل خود با کشورهای دیگر می‌داند و این امر با اقدامات مقطعی قابل رفع نیست؛ چنان‌که در زمینه‌های مختلف قابل استفاده دوباره است و ثانیاً آنچه سرنوشت جنگ تحریمی را مشخص خواهد کرد، «هنر استقامت» در ابعاد مختلف آن و به‌کارگیری روشهای مختلف سنتی و خلاقانه است که در گام آخر می‌تواند نفع سیاسی را برای کشور تحت تحریم رقم زند و بدون ساختن بستر استقامت، شروع از گام آخر می‌تواند نتایج معکوس به‌بار آورد.

در تحقیقی دیگر علیرضا گرشاسبی و مجتبی یوسفی در سال ۱۳۹۵ با عنوان بررسی تأثیرات تحریم‌های بین‌المللی بر متغیرهای کلان اقتصادی ایران انجام داده‌اند. در این تحقیق با تعریف

1. Wack, Pierre
2. Richard nephew

شاخص‌های کمی، تأثیرات تحریم را بر متغیرهای کلیدی اندازه‌گیری کرده‌اند که بر رشد اقتصادی و رابطه مبادله بر دیگر متغیرها نیز اثر می‌گذارد. با توجه به این دو متغیر پیشنهادهایی نظیر کاهش واردات کالاهای لوکس و تنوع در محصولات صادراتی عنوان شد.

جدول ۱. پیشینه تحقیق

محقق/محقق	سال انتشار	عنوان	ملاحظات و نتیجه
کمالیان و جهانپنده	۱۳۹۹	الزامات اقتصاد مقاومتی به منظور اجرای الگوی پیشرفت در شرایط تحریم	در این تحقیق از روش سناریو نویسی بهره‌مند شد و به تحریم به عنوان فرصتی برای فعال شدن ظرفیت داخلی نگاه شده است.
ریچارد نفیو	۲۰۱۷	هنر تحریم‌ها نگاهی از درون میدان	نویسنده در این کتاب به دنبال افزایش اثر تحریم‌هاست و عنوان می‌کند بدون ساختن بستر استقامت شروع از گام آخر می‌تواند معکوس باشد.
گرشاسبی و یوسفی	۱۳۹۵	بررسی تأثیرات تحریم‌های بین‌المللی بر متغیرهای کلان اقتصادی ایران	در این تحقیق نیز از روش سناریونویسی استفاده نشده و شاخصهایی تعریف شده و تأثیرات تحریم بر این شاخصها اندازه‌گیری و با توجه به تأثیرات بر شاخص راهکارهایی ارائه شده است.
درویش زاده و فضائلی	۱۳۹۹	نظریه بازی و ساختار تحریم‌ها	در این تحقیق با بهره‌گیری از برخی الگوهای ریاضیاتی به منظور بررسی نتایج گفتگو در دوران تحریم، به ارائه الگویی نو مبنی بر دخالت نهادهای بین‌المللی پرداخته شده است.
امینی، نایینی، پیشوایی	۱۳۹۴	سناریونگاری صنعت نفت و گاز ایران در شرایط تحریم، مبتنی بر رویکرد عدم قطعیت‌های کلیدی و تحلیل تأثیرات متقابل	در این تحقیق با استفاده از رویکرد سناریونگاری عدم قطعیت شناسایی شده و با شیوه تحلیل تأثیرات متقابل سناریوهای مختلف صنعت نفت و گاز تدوین شده است.

تحقیق با تلفیق علم اقتصاد و تحریم با آینده‌پژوهی به دنبال درجه اثرگذاری و اثرپذیری متغیرها نخواهد بود؛ بلکه به کمک ماتریس تحلیل تأثیرات متقابل و نرم‌افزار میک مک به دنبال استخراج عوامل تنظیم‌کننده یعنی عوامل با اهمیت و عدم قطعیت خواهد بود که با سرمایه‌گذاری و تغییر این عوامل تنظیم‌کننده بر دیگر عوامل اثر می‌گذارد و توسعه پایدار اقتصادی را در سناریوهای مختلف سیاستگذاری می‌کند.

روش تحقیق

روش تحقیق مجموعه‌ای از قواعد، ابزار و راه‌های معتبر (قابل اطمینان) و نظام‌یافته برای بررسی واقعیت‌ها، کشف مجهولات و دستیابی به راه حل مشکلات است. از دید هدف، پژوهشی کاربردی است. پژوهش کاربردی با استفاده از نتایج تحقیقات بنیادی به‌منظور بهبود و به‌کمال‌رساندن رفتارها، روشها، ابزارها، وسایل، تولیدات، ساختارها و الگوهای مورد استفاده جوامع انسانی انجام می‌شود. هدف تحقیق کاربردی توسعه دانش کاربردی در زمینه‌ای خاص است. این پژوهش از نظر شیوه گردآوری داده‌ها، توصیفی پیمایشی است که با استفاده از شیوه مصاحبه و پرسشنامه دنبال می‌شود.

برای جمع‌آوری اطلاعات در مراحل تحقیق از روش‌های کتابخانه‌ای و میدانی استفاده شده است. روش مورد استفاده در این آینده‌پژوهی، سناریوپردازی مبتنی بر تحلیل تأثیرات متقابل (ماتریس‌های متقاطع) است. در سناریوپردازی برای شناسایی نیروهای پیشران (متغیرهای کلیدی) از پرسشنامه و برای استخراج مهمترین متغیرها از نرم‌افزار میک مک^۱ و روش ماتریس تأثیرات متقاطع و برای شناسایی و دسته‌بندی عدم قطعیت‌ها و درنهایت استخراج موارد سناریوها از نرم‌افزار سناریویوزارد^۲ استفاده شده است که با توجه به داشتن موارد سناریوها به نگارش آنها پرداخته خواهد شد.

این تحقیق در سطح کارشناسان مسائل اقتصادی و بین‌المللی و تحریم‌ها و هم‌چنین چند خبره سناریونویسی شامل تعداد زیادی از افراد در کل کشور انجام شده است. حجم نمونه از طریق روش کفایت‌نخبگانی انتخاب شده است. ۳۱ کارشناس در این تحقیق شرکت کرده‌اند. روایی پرسشنامه از طریق داوری اجتماع علمی مورد بررسی و تأیید قرار گرفته است. برای پایایی پرسشنامه نیز از روش آلفای کرونباخ استفاده شده است.

شناسایی عوامل کلیدی

بعد از بررسی‌ها و مطالعات درباره موضوع و نیز گرفتن نظر خبرگان برای توسعه پایدار اقتصادی در حوزه‌های «اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، محیطی و فناوری» عوامل کلیدی ذیل از بیش از ۱۰۰ عامل کلیدی به‌عنوان مهمترین عوامل تأثیرگذار و تأثیرپذیر شناسایی و انتخاب شده است (با توجه به نظر خبرگان ۱۰۰ عامل استخراج شده به‌دلیل مهم‌نبودن و هم‌چنین همانندی با دیگر عوامل به ۳۰ عامل کاهش پیدا کرد). جلوی هر عامل کلیدی مخفف آن در داخل پرانتز به‌منظور وارد کردن در قسمت

1. Mick Mac
2. Scenario Wizard

خلاصه نرم‌افزار میک مک آورده شده است:

۱. تحریم مبادلاتی علیه جمهوری اسلامی (تحریم م) (TM)
۲. تحریم فناوری علیه جمهوری اسلامی (تحریم ف) (TF)
۳. حمایت از محور مقاومت و آزادی خواهان جهان (حمایت) (HM)
۴. تحریم با هدف ایجاد تغییر ساختاری در کشور تحریم‌شونده (تغییر س) (TS)
۵. کاهش توان نظامی کشور تحریم‌شونده (کاهش ت) (KT)
۶. جلوگیری از پیشرفت اقتصادی کشور تحریم‌شونده (جلوگیری پ) (JO)
۷. کشورهای جایگزین کشور تحریم‌کننده (جایگزین) (JA)
۸. الگوی مصرف کشور تحریم‌شونده (فرهنگ) (FR)
۹. واکنش مردم کشور تحریم‌شونده (واکنش) (VA)
۱۰. مشارکت اجتماعی در کشور تحریم‌شونده (مشارکت) (MO)
۱۱. تولید داخلی کشور تحریم‌شونده (تولید) (TO)
۱۲. رشد بهره‌وری کشور تحریم‌شونده (رشد) (RO)
۱۳. سامانه مالیاتی کشور تحریم‌شونده (مالیات) (MA)
۱۴. هماهنگی و اتحاد تمامی نهادها و شرکت‌های کشور تحریم‌شونده (هماهنگی) (HA)
۱۵. اعتماد عمومی (اعتماد) (AA)
۱۶. تقویت انرژی هسته‌ای کشور تحریم‌شونده (هسته‌ای) (HS)
۱۷. قیمت ارز (ارز) (AR)
۱۸. اشتغال (اشتغال) (ASH)
۱۹. دولت منتخب مردم در کشور تحریم‌شونده (دولت ت ش) (DTS)
۲۰. دولت منتخب مردم در کشور تحریم‌کننده (دولت ت ک) (TKD)
۲۱. نتایج مذاکرات و برجام (مذاکرات) (MZ)
۲۲. عملیات روانی رسانه‌ها (جنگ نرم) (JN)
۲۳. میزان مبادلات تجاری کشور تحریم‌شونده (مبادلات) (MB)
۲۴. سرمایه‌گذاری در حوزه شرکت‌های دانش‌بنیان و حوزه علوم شناختی و هوش مصنوعی و خود کفایی در تولید علم و فناوری (دانش‌بنیان) (DB)
۲۵. وابستگی اقتصاد کشور تحریم‌شونده به نفت (وابستگی) (VB)

۲۶. استفاده از تجربیات موفق نظامی در حوزه‌های اقتصادی و صنعتی (تجربه) (TJ)

۲۷. اجرای عدالت در همه حوزه‌ها در کشور تحریم‌شونده (عدالت) (AD)

۲۸. تقویت بنیه دفاعی بازدارنده کشور تحریم‌شونده (دفاعی) (DF)

۲۹. مردمی کردن اقتصاد و حمایت از مشارکت‌های محلی در راه‌اندازی کسب و کارها و

کارآفرینی (مردم) (MR)

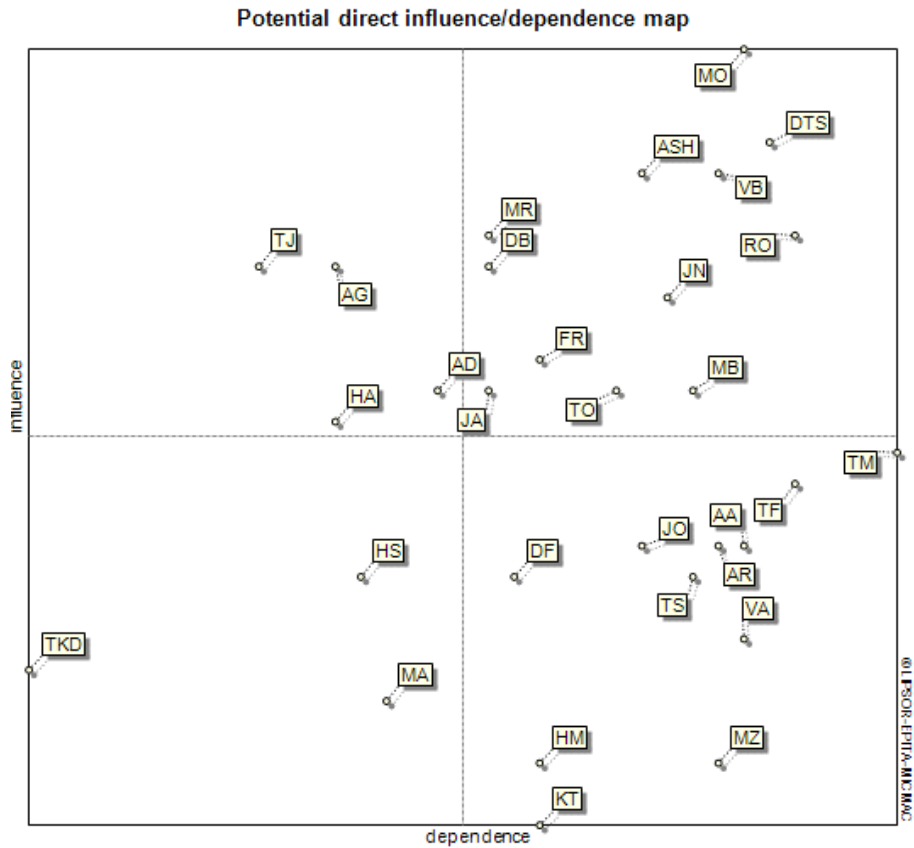
۳۰. آگاهی و آموزش مردم در حوزه‌های ایجاد کسب و کارهای مختلف و نیز رویارویی با اوضاع

خاص (آگاهی) (AG)

استخراج متغیرهای کلیدی

بعد از شناسایی عوامل کلیدی آنها در یک ماتریس 30×30 مرتب شد (ماتریس تحلیل تأثیرات متقابل) به گونه‌ای که در ستونها میزان اثرگذاری و در ردیفها میزان اثرپذیری مشخص شد. از نخبگان شرکت‌کننده در این تحقیق خواسته شد اگر میزان تأثیر یک عامل بر عامل دیگر زیاد باشد، ۳ و اگر متوسط باشد ۲ و اگر مقدار کم باشد ۱ و اگر هیچ تأثیری بر عامل دیگر نداشته باشد ۰ را در جلوی آن قرار دهند و سپس حاصل جمع اثرپذیری عوامل را در ماتریس نرم‌افزار میک مک وارد کنند که در نتیجه مهم‌ترین متغیرهای کلیدی شناسایی و استخراج خواهد شد.

ماتریس تحلیل اثرات متقابل

شکل ۱. خروجی نرم‌افزار میک مک

بعد از وارد کردن اعداد در ماتریس، متغیرهای تنظیم‌کننده که همان متغیرهای حول محور مرکز است، شناسایی و استخراج شد که به این صورت است:

۱. کشورهای جایگزین کشور تحریم‌کننده (جایگزین)
۲. الگوی مصرف کشور تحریم‌شونده (فرهنگ)
۳. تولید داخلی کشور تحریم‌شونده (تولید)
۴. هماهنگی و اتحاد تمامی نهادها و شرکت‌های کشور تحریم‌شونده (هماهنگی)
۵. تقویت توان دفاعی بازدارنده کشور تحریم‌شونده (دفاعی)
۶. اجرای عدالت در همه حوزه‌ها در کشور تحریم‌شونده (عدالت)

تحلیل سناریوهای دفاع و توسعه پایدار اقتصادی کشور در شرایط تحریم

۷. مردمی کردن اقتصاد و حمایت از شرکت‌های محلی در راه‌اندازی کسب و کارها و کارآفرینی (مردم)

۸. سرمایه‌گذاری در حوزه شرکت‌های دانش‌بنیان و حوزه علوم شناختی و هوش مصنوعی و خودکفایی در تولید علم و فناوری (دانش بنیان)
شناسایی موارد سناریوها

بعد از شناسایی متغیرهای تنظیم‌کننده در این بخش عدم قطعیت‌های هر یک از عوامل مشخص شد که به این صورت است؛ یعنی هر یک از پیشران‌های کلیدی یا عوامل کلیدی استخراج شده از نرم‌افزار میک مک چه عدم قطعیتی در آینده خواهد داشت؛ به‌عنوان مثال اجراشدن یا نشدن پیشران کلیدی عدالت و عدم قطعیت آن.

جدول ۲. عدم قطعیت‌های پیشران‌های کلیدی استخراج شده

جدول پیشران‌ها و عدم قطعیت‌ها		
کشور جایگزین	۱	کشورهای جایگزین کشور تحریم‌کننده زیاد باشند.
	۲	کشورهای جایگزین کشور تحریم‌کننده کم باشند.
فرهنگ مصرف	۱	الگوی مصرف کشور تحریم‌شونده عالی باشد.
	۲	الگوی مصرف کشور تحریم‌کننده عالی باشد.
تولید	۱	میزان تولید زیاد باشد.
	۲	میزان تولید کم باشد.
هماهنگی	۱	هماهنگی و اتحاد زیاد باشد.
	۲	هماهنگی و اتحاد کم باشد.
دفاعی	۱	قوی
	۲	ضعیف
عدالت	۱	اجرا شود.
	۲	اجرا نشود.
مردمی	۱	شود.
	۲	نشود.
دانش‌بنیان	۱	پیشرفته
	۲	متوسط
	۳	ضعیف

با نظر نخبگان، تأثیر هر یک از عدم قطعیت‌ها بر دیگری که از اثر تقویت‌کننده مثبت تا اثر تضعیف‌کننده منفی است از (+۳، -۳) در جدولی مانند جدول ذیل مشخص شده است:

جدول ۳. ترجیحات نخبگان

ترجیحات قضاوت‌های نخبگان							
نوع اثر	ضعیف‌کننده قوی	ضعیف‌کننده متوسط	ضعیف‌کننده ضعیف	بی‌اثر	تقویت‌کننده ضعیف	تقویت‌کننده متوسط	تقویت‌کننده قوی
نمره	-۳	-۲	-۲	۰	۱	۲	۳

در مرحله بعدی نظر نخبگان جمع و معدل‌گیری و معدل آن در نرم‌افزار سناریوویزارد وارد شد که خروجی آن شکل ذیل است.

جلیگزین								
زیاد		1 0	2 2	1 1 2	2 1 2	2 2	2 2	1 1
کم		0 0	1 1	0 0 1	-1 0 1	1 1	0 0	0 0
عدالت								
شود	1 1		2 2	1 1 1	1 1 1	3 3	1 1	1 1
نشود	-1 -1		-2 -2	-1 -1 -1	-1 -1 -1	-3 -3	-1 -1	-1 -1
تولید								
زیاد	2 2	2 2		2 2 1	2 2 1	3 3	2 2	2 2
کم	-2 -2	-2 -2		-2 -2 -1	-2 -2 -1	-3 -3	-2 -2	-2 -2
فرهنگ								
عالی	1 1	1 1	2 2		1 1 1	2 2	0 0	0 0
متوسط	0 0	1 1	1 1		0 0 0	1 1	0 0	0 0
بد	0 0	-1 -1	-2 -2		-1 -1 -1	-2 -2	0 0	0 0
دانش بنیان								
پیشرفته	2 2	1 1	3 3	2 2 2		2 2	1 1	2 2
متوسط	1 1	0 0	1 1	1 1 1		1 1	0 0	1 1
عقب افتاده	-2 -2	-1 -1	-3 -3	-2 -2 -2		-2 -2	-1 -1	-2 -2
مردمی								
شود	2 2	2 2	3 3	2 2 2	2 2 2		2 1	1 1
نشود	-2 -2	-2 -2	-3 -3	-1 -1 -1	-2 -2 -2		-1 -1	0 0
هماهنگی								
بایند	2 2	2 2	2 2	0 0 0	1 1 1	2 2		2 2
نبایند	-2 -2	-1 -1	-2 -1	-1 -1 -1	-1 -1 -1	-2 -2		0 -1
دفاعی								
قوی	2 2	1 1	1 1	0 0 0	2 2 2	1 1	2 2	
ضعیف	-1 -2	0 0	-1 0	0 0 0	-2 -2 -2	0 0	-2 -2	

شکل ۲. ماتریس خروجی سناریوویزارد

سرانجام نرم‌افزار، ۵۷ سناریو به ما می‌دهد که بیشتر آن‌ها مشابه است. با حذف سناریوهای مشابه تعداد سناریوها به ۱۵ عدد رسید. از این ۱۵ سناریو، سناریوهایی که نمره سازگاری مشابهی دارد، انتخاب شد که سه سناریو با بیشترین نمره سازگاری در جدول ذیل آورده شده است:

تحلیل سناریوهای دفاع و توسعه پایدار اقتصادی کشور در شرایط تحریم

جدول ۴. سناریوهای خروجی سناریوویزارد

سناریوهای استخراج شده از نرم افزار سناریوویزارد			
سناریوی ۳	سناریوی ۲	سناریوی ۱	پیشرانها
کم	زیاد	زیاد	کشور جایگزین
اجرا نشود.	اجرا شود.	اجرا شود.	عدالت
کم	زیاد	زیاد	تولید
بد	عالی	عالی	فرهنگ
عقب افتاده	متوسط	پیشرفته	دانش بنیان
نشود.	نشود.	شود.	مردمی
نباشد.	نباشد.	باشد.	هماهنگی
ضعیف	قوی	قوی	دفاعی

نگارش سناریوها

سناریوی اول، شکوفایی اقتصادی

این سناریو از تلفیق عدم قطعیت های جدول ذیل به دست می آید:

جدول ۵. سناریوی اول با نمره سازگاری -۰-

دفاعی	هماهنگی	مردمی	دانش بنیان	فرهنگ	تولید	عدالت	کشور جایگزین	پیشرانها
قوی	باشد	شود	پیشرفته	عالی	زیاد	اجرا شود.	زیاد	سناریوی ۱

در این سناریو مردمی کردن اقتصاد و حمایت از مشارکت های محلی در راه اندازی کسب و کارها و کارآفرینی تا حد بسیار زیادی در کشور انجام خواهد شد. بنگاه های زودبازده و کسب و کارهای کوچک روستایی و خانگی رونق خواهد گرفت. سرمایه گذاری در حوزه تولید علم و دانش و ایجاد شرکتهای دانش بنیان و نیز علوم جدید دیگر، موجب خودکفایی در تولید علم و پیشرفت در این حوزه خواهد شد و محصولات دانش بنیان در کشور، فراوان یافت می شود. در سناریوی شکوفایی اقتصادی الگوی مصرف مردم مطابق الگوی ایرانی اسلامی پیش خواهد رفت و اسراف در مصرف انرژی، مواد غذایی زیان بار و... از بین خواهد رفت. هم چنین سرانه مطالعه کتاب و ورزش کردن و ساعات کاری مفید و... اصلاح خواهد شد. در چنین وضعی موانع تولید همه جانبه رفع و میزان تولید در کشور در همه حوزه ها (کشاورزی، صنعتی، دانش بنیان و...) بسیار زیاد خواهد شد. در حوزه اجتماعی میزان

رضایت‌پذیری مردم به دلیل رونق تولید و مردمی کردن اقتصاد زیاد خواهد بود و دولت با وضع سیاست‌های اقتصادی درست (یارانه‌ها، سامانه مالیاتی، توزیع مناسب ثروت و...) به سمت ایجاد عدالت اجتماعی خواهد رفت. توان دفاعی کشور در چنین وضعیتی که تولیدات صنعتی و دانش‌بنیان زیاد شده و میزان رضایت مردم به حد بالایی رسیده است، بسیار قوی خواهد بود. در این سناریو با توجه به ایدئولوژی‌های حاکم بر کشور و حمایت مردمی از این تفکر به جای تلاش برای رفع تحریم‌ها به سمت بی‌اثر کردن تحریم‌ها خواهیم رفت و برای مبادلات بین‌المللی باید به سمت کشورهای جایگزین کشورهای تحریم‌کننده حرکت کرد و با کشورهایی که منافع مشترک و حتی دشمنان مشترک داریم، وارد مبادلات تجاری شویم و به این صورت تحریم‌ها را دور بزیم. وقتی این موارد رعایت شود، بقیه عوامل (نظیر ایجاد اشتغال، رشد و بهره‌وری و عدم وابستگی به نفت و...) نیز تحت تأثیر قرار می‌گیرد و کشور به سمت شکوفایی اقتصادی حرکت خواهد کرد. علاوه بر این در این سناریو هماهنگی و اتحاد بین سازمان‌ها و نهادهای مختلف وجود خواهد داشت و نگاه غالب، تکیه بر توان داخلی است. در هر زمانی که تمام انرژی ساختارهای کشور صرف خنثی‌سازی اثر تحریم‌ها و نیم‌نگاهی هم به گفتگوها شود، راه توسعه همه‌جانبه کشور و اجرای سیاست‌های کلی مفید از جمله اقتصاد مقاومتی و... هموار خواهد شد و کشور به سمت توسعه حرکت خواهد کرد.

سناریوی دوم، اقتصاد جهان سومی

این سناریو از تلفیق عدم قطعیت‌های زیر به وجود خواهد آمد:

جدول ۶. سناریوی دوم با نمره سازگاری -۰-

دفاعی	هماهنگی	مردمی	دانش‌بنیان	فرهنگ	تولید	عدالت	کشور جایگزین	پیشران‌ها
قوی	نیباشد	نشود	متوسط	عالی	زیاد	اجرا شود.	زیاد	سناریوی ۲

این سناریو نیز مثل سناریوی قبل به سمت کشورهای جایگزین در حوزه تحریم‌ها حرکت می‌کند و به جای تلاش در جهت رفع تحریم‌ها برای ارتباط با دیگر کشورهای توان برنامه‌ریزی خواهد داشت. در این سناریو تولید در حد خوبی قرار دارد ولی به دلیل اینکه این تولیدات با مشارکت اجتماعی و محلی مردم و ایجاد بنگاه‌های زودبازده همراه نیست، نشاط و تحرک بین عموم مردم در حد زیاد نخواهد بود. در سناریوی اقتصاد جهان سومی توجه به تولید علم و دانش و سرمایه‌گذاری در شرکت‌های دانش‌بنیان و ایجاد محصولات دانش‌بنیان در حد بالایی قرار ندارد و بدین ترتیب جامعه به‌خوبی از فواید آن استفاده نخواهد کرد. در این سناریو دولت و حکومت به سمت اجرای عدالت حرکت می‌کنند؛ اما چون

تحلیل سناریوهای دفاع و توسعه پایدار اقتصادی کشور در شرایط تحریم

همیشه عده‌ای از مردم توان و شرایط کار کردن در صنعت و کارخانه‌های تولیدی را ندارند و به دنبال خوداشتغالی هستند و از طرفی حمایت‌های لازم برای مردمی کردن اقتصاد صورت نگرفته، میزان رضایت‌پذیری مردم خوب است؛ اما در حد اعلا نیست. در این سناریو میزان هماهنگی سازمان‌ها و نهادهای مختلف در رویارویی با مسائل در وضعیت خوبی قرار ندارد و باعث ایجاد اصطکاک در مسیر توسعه خواهد بود. توان دفاعی کشور در سناریوی اقتصاد در حال توسعه در وضعیت مطلوبی قرار خواهد داشت. در این سناریو، کشور از مزایای مشارکت اجتماعی مردم در تولید محصولات و ایجاد کسب و کارهای محلی محروم خواهد بود. هم‌چنین در این وضعیت به دلیل عدم هماهنگی بین نهادها و سازمان‌های مختلف در رویارویی با مسائل و مشکلات بخشی از سرمایه‌های کشور به جای صرف شدن در راه خنثی‌سازی اثر تحریم‌ها، صرف رفع تحریم‌ها خواهد شد که هم باعث اتلاف منابع و وقت و هم با توجه به عدم توفیق در رفع همه‌جانبه تحریم‌ها تا حد زیادی مانع شکوفایی اقتصادی کشور خواهد شد.

سناریوی سوم: اقتصاد عقب افتاده

این سناریو از تلفیق عدم قطعیت‌های زیر به وجود خواهد آمد:

جدول ۷. سناریوی سوم با نمره سازگاری منفی ۱

دفاعی	هماهنگی	مردمی	دانش‌بنیان	فرهنگ	تولید	عدالت	کشور جایگزین	پیشران‌ها
ضعیف	نباشد	مردمی نشود	عقب‌افتاده	عالی	کم	اجرا نشود	کم	سناریوی ۳

در سناریوی پیش رو، سرمایه‌گذاری در حوزه تولید علم و دانش و تولید محصولات دانش‌بنیان انجام نخواهد شد. تلاشی برای ارتباط با دیگر کشورها و دورزدن تحریم‌ها صورت نخواهد گرفت و همه تلاش کشور به رفع تحریم‌ها معطوف خواهد بود و بدین ترتیب حجم مبادلات تجاری کشور خیلی کم خواهد بود. در این وضعیت برای حمایت از بنگاه‌های زودبازده و تولیدات مردمی تلاشی نخواهد شد و میزان تولید در صنعت نیز بسیار کم خواهد بود. کشور به لحاظ تولید علم و دانش در وضعیت مطلوبی نخواهد بود و در پی آن عواملی نظیر اشتغال و رشد و بهره‌وری و... در کشور دچار لطمه می‌شود و اقتصاد کشور وابسته به نفت خواهد بود.

میزان مشارکت اجتماعی مردم در کارهای اقتصادی و تولید محصولات در بنگاه‌های اقتصادی در شرایط بدی خواهد بود. در کشور با درآمدهای نفت در حوزه دفاعی تا حدودی سرمایه‌گذاری خواهد

شد و توان دفاعی کشور نسبتاً به لحاظ تجهیزات در وضعیت متوسطی قرار می‌گیرد؛ اما به دلیل بومی نبودن و نیز وابستگی و عدم تولید دانش در حالت کلی در وضعیت ضعیف خواهد بود. در این سناریو برای اجرای عدالت اجتماعی توسط دولت انجام تلاشی نخواهد شد و میزان رضایت‌پذیری مردم که تابع عوامل بسیاری از جمله «اشتغال، عدالت، رفاه و...» است در حد کم خواهد بود. کشور در این سناریو، اقتصادی وابسته و متکی به نفت خواهد داشت و با توجه به نبود کشورهای جایگزین در برابر تحریمها بسیار آسیب‌پذیر خواهد بود. در این سناریو بین نهادها و سازمانهای مختلف در اجرای سیاستهای کلان هماهنگی نخواهد بود و نگاه غالب، نگاه به بیرون و امید به رفع تحریمها و گره‌زدن تمام مشکلات کشور به رفع تحریمها خواهد بود.

نتیجه‌گیری

تحقیق با بررسی بیش از ۱۰۰ عامل مؤثر در توسعه کشور در زمان تحریمها در نهایت به ۳۰ عامل کلیدی رسیده است. در تحقیق و پرسش از خبرگان از ۳۰ عامل کلیدی به هشت متغیر و پیشران اصلی و تنظیم‌کننده رسیده است. برای سناریونویسی در بحث عوامل کلیدی استخراج شده بحث اثرگذاری و اثرپذیری آنها مطرح نیست؛ بلکه بحث اهمیت و عدم قطعیتها مطرح است که همان عوامل تنظیم‌کننده است. سرانجام بعد از پرسش دوباره از خبرگان درباره عدم قطعیتهای هشت عامل کلیدی، سناریوهای سه‌گانه به دست آمد که راهکار سناریوی شکوفایی اقتصادی برای توسعه کشور مناسبترین سناریو است. برای توسعه کشور در زمان تحریمها باید در زمینه تولید علم و دانش و محصولات دانش‌بنیان سرمایه‌گذاری کرد و به سمت تولید محصولات دانش‌بنیان در همه زمینه‌ها رفت و هم‌چنین از کسب و کارهای محلی و بنگاه‌های زودبازده حمایت کرد و میزان مشارکت مردم را در کارهای اقتصادی و اجتماعی به حداکثر رساند. در زمینه تولید باید مانع‌زایی و با وضع قوانین مناسب و سیاست‌گذاریهای حمایتی از شرکتها و کارخانه‌های تولیدی حمایت شود. مردم کشور را در زمینه فرهنگ مصرف به سمت استفاده از تولیدات داخل سوق داد و از اسراف و استفاده‌های نابجا از انرژی و... جلوگیری کرد. توان نهادها و سازمانهای داخلی نباید به رفع تحریمها معطوف و رفع مشکلات کشور نباید به رفع تحریمها گره زده شود، بلکه باید با اجرای الزامات اقتصاد مقاومتی و نیز ایجاد ارتباط با دیگر کشورهای دارای منافع مشترک و انواع راهکارهای دوزدن تحریمها برای مبادلات

تجاری به سراغ کشورهای جایگزین رفت. در حوزه اقتصاد نیز همانند حوزه دفاعی با تکیه بر توان داخلی و ظرفیت‌ها و توان خوب کشور عمل کرد و با وضع سیاست‌های درست اقتصادی و اجتماعی و... بیش از پیش بر اجرای عدالت اصرار ورزید. وقتی دولت برای ارتقای هشت عامل کلیدی، سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی کند، میزان اشتغال به حد مطلوبی می‌رسد و رشد و بهره‌وری اقتصادی اتفاق خواهد افتاد. وابستگی اقتصاد به نفت با تولید محصولات گوناگون و با کیفیت به کمترین حد خود خواهد رسید. ثروت عادلانه توزیع خواهد شد و کشور به سمت شکوفایی اقتصادی حرکت خواهد کرد. سه عامل (افزایش تولید و مردمی کردن اقتصاد و سرمایه‌گذاری در حوزه تولید علم و دانش و شرکت‌های دانش‌بنیان) می‌تواند به‌عنوان عوامل با اهمیت و تنظیم‌کننده بر بسیاری از عوامل دیگر تأثیر مثبت بگذارد و موتور توسعه اقتصادی کشور را روشن کند. پیشنهاد می‌شود با توجه به اینکه این تحقیق، توسعه پایدار را فقط از دید اقتصادی بررسی کرده است، می‌توان در تحقیقات آینده توسعه پایدار را به‌صورت کلی بررسی کرد و عواملی نظیر محیط زیست، مباحث آموزشی و... را در تحقیق قرار داد. پیشنهاد می‌شود در تحقیقات آینده، علاوه بر جمهوری اسلامی ایران، تأثیر تحریم‌ها و دیگر عوامل کلیدی را در کشورهای دیگر تحریم شده نیز بررسی کرد و نتایج را مقایسه کرد تا از نقاط قوت مشترک استفاده شود.

در تحقیقات آینده می‌توان از نتایج آن، الگویی برای توسعه پایدار اقتصادی در وضع تحریم ارائه کرد.

فهرست منابع:

الف منابع فارسی

- زارعی، اسدالله (۱۳۹۸)، واکاوی فتنه و اغتشاشات اخیر و حکمت ورود رهبری، مجله پاسدار اسلام، ش ۸۳۸ و ۸۳۸.
- برزونونی، محمدعلی و فرهادی، فرشید (۱۳۹۹)، آینده‌پژوهی راهبردهای امریکا برای مقابله با ایران بر پایه سناریونویسی، فصلنامه آفاق امنیت، ش ۴۶
- هنمون پیروج، طیبه و جباری، امیر (۱۳۹۳)، تحریم‌ها و اقتصاد مقاومتی، دومین کنفرانس بین‌المللی اقتصاد در شرایط تحریم، بابل‌سر، قابل‌بازیابی در:

<https://civilica.com/doc/309537>

دری، مسعود و تاجیک، هادی (۱۳۹۷)، سناریوهای راهبردی روابط جمهوری اسلامی ایران و عربستان سعودی در افق ۲۰۳۰ میلادی، آینده‌پژوهی دفاعی، ۳(۱۱) صص: ۲۸ - ۷. گرشاسبی و یوسفی (۱۳۹۵)، بررسی اثرات تحریم‌های بین‌المللی بر متغیرهای کلان اقتصادی ایران، تحقیقات مدل‌سازی اقتصادی، ش ۲۵.

باسچیان، ابوالفضل؛ حمیدی، غفور و رسولی، حمید (۱۳۹۸)، مطالعه تطبیقی تأثیر تحریم‌ها بر متغیرهای کلان اقتصادی ایران و ارائه راهکارهایی برای مقابله با آنها، کنفرانس بین‌المللی اقتصاد جهانی و تحریم‌ها، تهران، قابل بازیابی در: <https://civilica.com/doc/988795>

مدرضایی، مجید و کیانپور، سعید (۱۳۹۹)، تأثیر تحریم‌ها و نوسانات متغیرهای اقتصادی بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران، هشتمین کنفرانس بین‌المللی پژوهش در مدیریت، اقتصاد و توسعه، قابل بازیابی در: <https://civilica.com/doc/1136367>

یچارد، نفیو (۲۰۱۷)، هنر تحریم‌ها، نگاهی از درون میدان، ترجمه مرکز پژوهش‌های مجلس. درویش‌زاده، مهدی‌رضا و فضائلی، مجتبی (۱۳۹۹)، نظریه بازی و ساختار تحریم‌ها، سیزدهمین کنفرانس بین‌المللی انجمن ایرانی تحقیق در عملیات، شاهرود، قابل بازیابی در:

<https://civilica.com/doc/1124867>

ودکی، محسن و مجاهد، فرهنگ (۱۳۹۸)، تبیین راهکارهای مقابله با تحریم‌ها مبتنی بر دیپلماسی اقتصادی فعال جمهوری اسلامی ایران، کنفرانس بین‌المللی اقتصاد جهانی و تحریم‌ها، تهران، قابل بازیابی در: <https://civilica.com/doc/988812>

محمدی میمند، محسن و رضایی، حجت (۱۳۹۲)، تأثیر تحریم‌های نفتی بر نقطه اوج نفت جهانی و راهکار اقتصاد مقاومتی در دورزدن تحریم‌ها و تحقق حماسه اقتصادی.

سمیعی نصب، مصطفی (۱۳۹۳)، راهبرد مقابله با تحریم‌های اقتصادی در منظومه اقتصاد مقاومتی، فصلنامه آفاق امنیت، ش ۲۵.

کمالیان، سیده نساء و جهان‌دیده، نرگس (۱۳۹۹)، الزامات اقتصاد مقاومتی جهت اجرای الگوی پیشرفت در شرایط تحریم و اوضاع نامساعد بین‌المللی، سیزدهمین کنگره ملی پیشگامان پیشرفت، تهران، قابل بازیابی در: <https://civilica.com/doc/1036519>

امینی، نایینی، پیشوایی (۱۳۹۴)، سناریونگاری صنعت نفت و گاز ایران در شرایط تحریم مبتنی بر رویکرد عدم قطعیت‌های کلیدی و تحلیل اثرات متقابل. نشریه مدیریت فردا، ۴۵.

علیزاده، عزیز؛ وحیدی مطلق، وحید و ناظمی، امیر (۱۳۹۰). برنامه‌ریزی بر پایه سناریوها، اندیشگاه آتب نگار.

دفتر مطالعات بنیادین حکومتی (۱۳۹۶)، تفکر در روند آینده (اندیشه فراسوی زمان)، کد موضوعی: ۳۳۰.

محمدخانی، لیلا (۱۳۹۶)، شناسایی و رتبه‌بندی پیشران‌های توسعه کسب و کارهای سیار تا افق ۱۴۰۴ با رویکرد آینده‌پژوهی (مطالعه موردی: کسب و کار کوچک و متوسط).

مینایی، حسین و هادی‌نژاد، فرهاد (۱۳۹۷)، روندپژوهی‌های تهدید امریکا علیه جمهوری اسلامی ایران.

افشاری، مجید و غفارپور، جواد (۱۳۹۳)، بررسی و تبیین الگوی اقتصاد مقاومتی در اقتصاد ایران، مجله اقتصادی، صص: ۲۹ - ۴۰.

ب منابع خارجی و وبگاه‌ها

Akinyede, R. O. & Esese, O. A. (2017). Development of a Secure Mobile EBanking System. *International Journal of Computer (IJC)*, 26(1), 26-42

As an S.S. & umut. A. (2007). Qualitative cross-impact analysis with time consideration, 9-Technological forecasting and social change, vol.74 Bell, W. (2003). *Foundations of 10. Futures Studies*, New Jersey: Transaction Publishers.

Fahey, L. & Robert M. R. (1998).

Rauch, A. & Hatak, I. (2016). A meta-analysis of different HR-enhancing practices and performance of small and medium sized firms. *Journal of business venturing*, 31(5), 485-504.

Riley, J. (2015, April 25). business/reference. Retrieved from tutor5u: www.tutor2u:

Faraji S.D, (2012). "Early phase success and long run failure of economic sanctions With an application to Iran". Working Papers are available in electronic format at www.iss.nl

Learning from the future, competitive foresight scenarios, Canada: John wiley & sons Inc.

Acemoglu. D. *Introduction to Modern Economic Growth*. Princeton: Princeton University Press, 2009. [5] Bayard, T. O. Pelzman. J. Perez-lopez, J. Stakes and risks in economic sanctions, *The World Economy* (March), vol. 6, pp. 73 - 87. 1983.

Delavari, M, and Karimikia, A, (1988). "The effect of fiscal policy on the trade balance of Iran with emphasis on government spending", *Economic Research*, Vol (85).

Dewar, James A. "The Importance of 'Wild Card' Scenarios. Available:

http://www.cia.gov/nic/PDF_GIF_2020_Support/2003_11_06_papers/de-war_nov6.pdf.

Ducanes.G. Cagas.M.A and Qin.D. (2005). A Small Macroeconometrics modell of the Philippine Economy”. Economic and research Department, Asian Development Bank

An Analysis of the Defense Scenarios and Sustainable Economic Development of the Country in Sanctions Conditions

*Soheil Emamian*¹
*Saleh Veisi*²

ABSTRACT

Due to the political conditions of the country and the effect of sanctions on economic development, as well as the unfair use of sanctions by the superpowers to reach their own political goals and interests affecting the economic development of the sanctioned countries, it is considered necessary to plan for economic development in the case of sanctions. This research is intended to describe the current situation in the region and the world using the opinions of elites who were selected through adequacy method following interaction analysis method after identify the factors affecting sanctions and development of the country at the era of sanctions. and then the key factors were identified through interaction analysis matrix and Mick Mac software. The next phase was devoted to identify the cases and development of scenarios through scenario wizard software, and performed an analysis of the scenarios of sustainable economic development of the country, in sanctions situations. The findings of the research included eight directing factors, which can be classified into three different scenarios by combining their uncertainties investing on which directs the economic prosperity scenario.

Keywords: Sanctions, scenario writing in sanctions situation, sustainable development, requirements of resistive economy, the economy of country and sanctions.

-
1. Assistant professor at Imam Hussein Comprehensive University, Tehran, Iran
emamyian@yahoo.com
 2. Corresponding author: master's degree student at Imam Hussein Comprehensive University, Tehran, Iran
veisisaleh@ihu.ac.ir